

5. Слюсаревський М. М. Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018) : довідник / Гуменюк О. І., Дворник М. С., Черниш Л. П. ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Талком, 2019. 272 с. URL :

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК ОЧИМА ВЧИТЕЛІВ (РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ)

Дзюбко Л.В. (ORCID ID: 0000-0002-1972-3482)

Бучма В.В. (ORCID ID: 0000-0001-6163-0223)

Анотація. У статті проаналізовано результати опитування вчителів, що було проведено з метою визначення їх уявлень про сучасний підручник. Опитування засвідчило, що підручник для вчителів залишається основним інструментом навчання, передусім як джерело систематизованої інформації та засіб розвитку мислення учнів. Разом з тим виховна й комунікативна функції реалізуються недостатньо. Серед проблем виокремлюються перевантаженість матеріалом, застарілі відомості та обмеженість у завданнях, що формують мотивацію й самостійність. Вчителі наголошують на необхідності осучаснення підручників, інтеграції цифрових ресурсів, створення цікавих і різнорівневих завдань. Найбільш збалансованими оцінюються підручники для початкової школи, тоді як середня й старша школа потребують значного доопрацювання. Ідеальний підручник, на думку педагогів, має бути інтерактивним, гнучким, технологічно підтриманим і спрямованим на розвиток учнів.

Ключові слова: ключові компетентності, навчальна література, опитування, підручник, функції підручника.

Розробка та впровадження навчальної літератури нового покоління є однією з ключових умов успішного втілення реформи Нової Української школи, створення сучасного й ефективного освітнього простору. Вдосконалення якості навчальної літератури є одним з вагомих засобів підвищення якості загальної середньої освіти. Зараз у вчителів є можливість здійснити вільний вибір підручника, який найбільшою мірою співзвучний їх стилю викладання, власним

уявленням про завдання освіти, методам використання навчальної книги. Основними параметри, що характеризують підручник є відповідність змісту вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти, сучасним науковим уявленням з урахуванням ступені навчання, віковим і психологічним особливостям учнів, структурі діяльності учіння, спрямованість на формування предметних і ключових компетентностей. Зазначимо, що зміст підручника має відображати всі компоненти змісту освіти, які спрямовують учнів на навчально-інформаційну, рефлексивну, творчу, комунікативну, емоційно-ціннісну, оцінну діяльність через залучення їх до активної взаємодії зі структурними елементами освітнього середовища [5].

З метою визначення уявлень вчителів про сучасний підручник було проведено опитування серед вчителів Київської області. У дослідження взяли участь вчителі всіх ланок освіти – початкової, основної та старшої школи, що викладають різні предмети. За стажем педагогічної роботи: до 5 років – 20,5%, 6-15 років – 25,6%, понад 15 років – 53,8%.

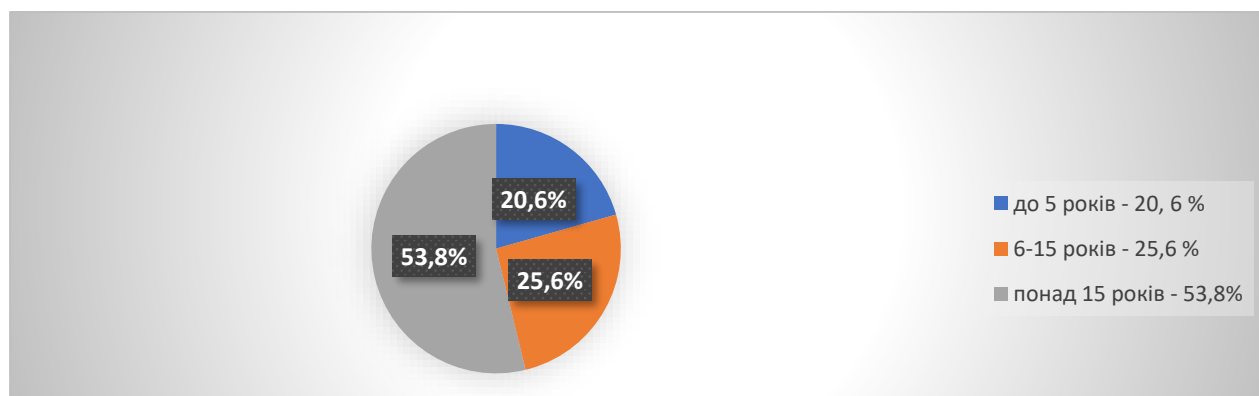

Рисунок 1. Стаж педагогічної діяльності вчителів, що брали участь у опитуванні

Опитуванні вчителі вважають (можна було обрати кілька позицій), що підручник є:

- джерелом навчальної інформації – 92,3%
- засобом самостійного навчання – 69,2%
- засобом формування мислення – 64,1%
- інструмент розвитку мотивації до навчання – 48,7%
- засобом комунікації між вчителем і учнями – 41%

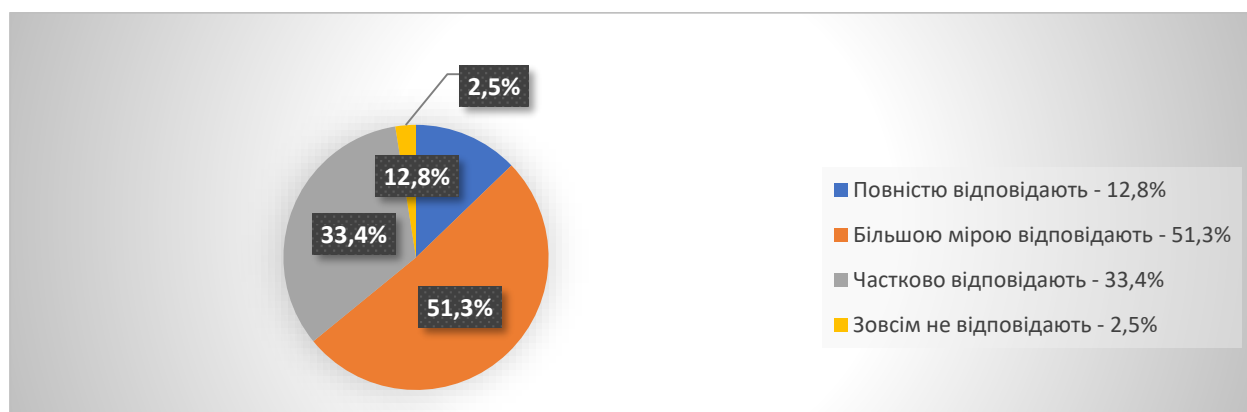
- орієнтиром для структурування уроку – 38,5%
- засобом формування цінностей – 33,3%
- орієнтиром для оцінювання навчальних досягнень – 23,1%

Рисунок 2. Основні функції підручника

Вчителі вважають, що сучасні підручники сприяють формуванню навчальної самостійності учнів. 41% опитаних вчителів вважає, що в повній мірі. Більше половини вчителів вважає, що підручник, з яким вони працюють, частково (не в повній мірі) сприяє формуванню навчальної самостійності учнів – 53,8%. Лише 5,1% вчителів зазначають, що підручники не спрямовують учнів на самостійне навчання.

На питання, чи відповідають підручники освітнім потребам учнів вчителі відповіли: повністю – 12,8% ; більшою мірою – 51,3% ; частково – 33,4% ; зовсім не відповідають – 2,5% .

Опитування підтвердило, що підручник є основною навчальною книгою на сьогодні. Користуються підручниками на уроках постійно – 48,7% , часто – 38,5% , рідко, лише в окремих випадках – 12,8% опитаних вчителів.

Опитування засвідчило, що вчителі і учні в основному користуються паперовою формою підручника (97,4%). Електронну версію підручника залучають 20,5% вчителів, електронним підручником користуються 15,4% вчителів, що взяли участь у опитуванні.

На думку вчителів, сучасний підручник формує у школярів ключову компетентність «уміння вчитись»: так відповіли 56,4%, частково – 46,2%, ні – 2,6%.

Вчителі вважають, що зміст сучасного підручника відповідає віковим особливостям учнів: так відповіли 79,5% вчителів; частково – 20,5%

Всі вчителі зазначили, що сучасний підручник має зручну структуру (розділи, параграфи, рубрикацію).

Сучасний підручник розглядається як поліфункціональна система. За визначенням, будь який підручник має бути структурований не тільки за логікою науки, певної галузі знань, яку він розкриває, а й з урахуванням вікових особливостей учнів, для навчання яких він призначений. Отже, у підручнику дві перманентні властивості: логіка науки та логіка її сприйняття (можливості опанування) школярем. І, безумовно, соціальне замовлення [2]. Вважаємо, що з метою вдосконалення розроблення сучасного підручника доцільно відштовхнутися від функцій, який він виконує в навчальному процесі:

- інформаційна функція полягає у забезпеченні учнів навчальною інформацією, що розкривається у доступній для учнів формі, яка передбачена державними стандартами змісту освіти;
- інтегруюча функція допомагає учневі з'єднати знання з суміжних наук;
- розвивальна функція здійснює вплив на розвиток особистості користувачів;

- самоосвітня функція полягає у формуванні навичок самоосвіти, в організації активної пізнавальної діяльності учнів;
- мотиваційна функція полягає у формуванні мотивів учіннєвої діяльності, розвитку пізнавального інтересу;
- управлінська функція забезпечує розвиток пізнавальної самостійності;
- дослідницька функція полягає в заохоченні учнів самостійно розв'язувати завдання проблемно-пошукового характеру.
- виховна (підручник певною мірою формує у користувачів досвід емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших, до суспільства, до природи тощо).
- комунікативна функція полягає у забезпеченні процесу взаємодії між учнями і навчальним матеріалом підручника, між учнями та вчителем, що сприяє формуванню комунікативної компетенції здобувачів освіти.

[1, 3, 4].

Опитування вчителів із використанням відкритих запитань дало змогу виокремити ключові аспекти їхнього розуміння сучасного підручника. Респонденти підкреслили ті функції підручників, що на їхню думку мають найбільшу цінність та практичну важливість у навчальному процесі (сильні сторони підручників, що використовуються).

На *інформаційну функцію* вказали 79,5% вчителів. (Цінність шкільного підручника полягає в тому, що він систематизує знання; навчальна інформація; найцінніше – це системність матеріалу, дотримання навчальної програми; сучасна інформація, зміст викладеного матеріалу; наявність навчального та методичного матеріалу; науковість, наявність стисло викладеного навчального матеріалу, сучасність тощо).

Про *розвивальну функцію* підручника зазначили 56,4% вчителів (підручник сприяє розвитку учнів; наявність розвивально-практичних вправ; пізнавальність; можливість аналізувати інформацію та робити висновки; вікова відповідність; сприяє розвитку мислення учнів, розвиває вміння розв'язувати навчальні завдання; мотиваційність тощо).

Жоден з вчителів на назвав **виховну** функцію як цінну і важливу у підручнику. Варто зауважити, що у закритому питанні про важливість функцій підручника третина респондентів (33,3%) обрали саме виховну функцію як важливу. Це може свідчити про те, що вчителі усвідомлюють важливість виховної функції підручника на декларативному рівні, проте у власному досвіді роботи з підручником вони рідше пов'язують його з вихованням безпосередньо. Це свідчить про певний розрив між нормативним (офіційним) та практичним розумінням ролі підручника. Виховна функція підручника виявляється через його здатність впливати не лише на інтелектуальний, а й на особистісно-моральний розвиток учня (розвиток цінностей, розвиток емпатії, повага до інших, почуття гідності; завдання спрямовані на співпрацю, взаємодопомогу, розвиток відповідальності та самодисципліни; розвиток культури мовлення, поваги до рідної мови, толерантності у висловлюваннях, наявність завдань, які формують цінності тощо). Не обрана і **комунікативна** функція як важлива і цінна для підручника, хоча у закритому питанні її обрали 41% респондентів.

Управлінську функцію зазначили 5,2% вчителів (дотримання навчальної програми; покрокове викладання матеріалу; пояснення і закріплення).

Функції **диференціації** та **індивідуалізації** навчання (20,5%). прозвучали опосередковано (різноманітні матеріали; можливість ознайомитися з темою, навіть, коли дитина була відсутня; доступність для школярів; доступний виклад матеріалу; враховувати різні канали сприйняття інформації).

Про важливість і можливість **самостійної** роботи з підручником зауважила 1 людина, водночас у закритому питанні підручник як засіб самостійного навчання обрали 69,2% респондентів.

Вчителі зазначили (25,6%), що сучасний підручник має бути **цікавим** для школярів (цікаві матеріали, більше ілюстрацій; цікаві завдання, ребуси; цікавість; креативний підхід; наявність додаткових відомостей та цікавих фактів тощо).

Педагоги наголосили, що підручник має враховувати вікові особливості школярів; різні канали сприймання ними інформації; містити зрозумілий зміст

правил та завдань; доступний виклад матеріалу; виділені правила, таблиці, опорні схеми; правила до кожної теми тощо.

У відповідях на питання про те, які функції повинен виконувати підручник, але, на жаль, не виконує думка вчителів виглядає таким чином.

Частина вчителів (33,3%) зазначили, що підручники, з якими вони працюють, виконують всі функції і їх все влаштовує.

23,1% зазначили недоліки інформаційної функції: нерівномірність матеріалу у підручниках (або багато, або мало), не достатню структурованість навчальної інформації, застаріла інформація, недостатньо чітке структурування уроку. На бажаність електронного супроводу підручників вказали 15,4% вчителів. Вважають, що у підручнику не достатньо приділено уваги мотиваційній стороні навчання 10,25% респондентів. На недостатню представленість цікавих, творчих завдань вказало 12,8% опитаних. У підручниках, на думку вчителів, не достатньою є увага до розвитку школярів в процесі навчання (не спрямовує на самостійну роботу школярів; не достатньо спрямований на розвиток мислення; відсутність можливості індивідуального підходу тощо) – на це вказало 23,1%.

На запитання: що, на Вашу думку, слід змінити у сучасних підручниках, чим доповнити, вчителі, що брали участь у опитуванні, вважають наступне.

Пропонується осучаснити підручники – доповнити сучасними цікавими завданнями; ілюстративним матеріалом; матеріалом, що спонукає до творчості; посиленнями на відео матеріали, онлайн ресурси; більше інтерактивних завдань; доповнити цифровими додатками; запропонувати доступ до сучасних технологій – QR-коди, онлайн-ресурси, інтерактивні симуляції тощо – 64,1%.

З точки зору інформаційної функції підручника вчителі запропонували доповнити навчальний матеріал сучасними термінами, зробити його більш стислим і доступним, доповнити необхідними правилами; додати більше завдань практичних, на самостійну роботу, на розвиток мислення, на закріплення матеріалу, що вивчається; прибрати перевантаження різноплановою інформацією; доповнити завданнями, що мотивують дітей самостійно

досліджувати тему, мислити, творчо взаємодіяти з матеріалом. По суті, вчителі звернули увагу, що у підручниках не повною мірою врахований компетентнісний підхід – 48,7%.

З точки зору індивідуалізації навчання було запропоновано ввести різнорівневі завдання; додати більше завдань з відкритою відповіддю для учнів, щоб надати можливість висловити власну думку; більше посилань на аудіо та відео матеріали – 33,3% респондентів.

Вчителі звернули увагу, що у підручниках для 5–7 класів спостерігається перевантаження: на один урок подається занадто велика кількість різнопланової інформації, часто вирваної з контексту. Учням складно сприймати та осмислювати такий обсяг знань, тому важливе нерідко залишається поза увагою. У підручниках для старших класів забагато інформації. Натомість підручники для початкової школи (1–4 класи) вирізняються вдалим балансом: у них вдало поєднано доступну теорію, логічну послідовність, візуальну привабливість і цікаві завдання, що сприяють засвоєнню знань у природний спосіб.

Узагальнюючи відповіді вчителів на питання: «Яким має бути, на Вашу думку, сучасний підручник? Опишіть «ідеальний підручник» для сучасної школи» можна зробити наступний висновок.

Ідеальний підручник – це сучасний, інформаційно насичений та педагогічно виважений освітній інструмент, який поєднує чітку структуру і логічну подачу матеріалу з живою, доступною мовою та яскравими візуальними елементами. Він має забезпечувати не лише засвоєння знань, а й розвиток критичного мислення, самостійності, творчості та рефлексії. Такий підручник інтегрує практичні завдання різного рівня складності – від тренувальних до інтерактивних, містить приклади з реального життя, мотиваційні елементи та інструменти для індивідуального підходу. Важливою його характеристикою є інтерактивність і технологічна підтримка (онлайн-ресурси, QR-коди, симуляції), що робить навчання динамічним і персоналізованим. Він відповідає віковим та пізнавальним особливостям учнів і виступає не лише джерелом інформації, а й засобом розвитку та заохочення до пізнання.

У відповідь на це питання жоден вчитель (вчителька) не зауважили про виховну функцію підручника і про формування ключових компетентностей. Разом з тим у відповідях на закриті запитання на думку вчителів, сучасний підручник формує у школярів ключову компетентність «уміння вчитись» (так відповіли 56,4%, частково – 46,2%). Це може свідчити про те, що значущість формування компетентностей усвідомлюється педагогами передусім на декларативному рівні, тоді як у практичному вимірі це менш очевидно і рідше асоціюється з реальним досвідом роботи з підручником. Така розбіжність може відображати певний розрив між нормативним розумінням цілей освіти та індивідуальним педагогічним досвідом.

Таким чином, проведене опитування підтвердило, що підручник розглядається педагогами як ключовий засіб навчального процесу, який виконує передусім інформаційну та розвивальну функції. Вчителі відзначають його роль у систематизації знань, формуванні мислення та забезпеченні навчальної самостійності учнів. Разом із тим, результати дослідження засвідчили недостатню реалізацію виховної та комунікативної функцій підручника, які є важливими для розвитку ціннісних орієнтацій, культури взаємодії та соціальної компетентності школярів.

Виявлено потребу у вдосконаленні структури й змісту навчальних книг, зокрема у зменшенні перевантаженості матеріалом, оновленні інформації відповідно до сучасних наукових і соціокультурних реалій, а також у впровадженні компетентнісного підходу. Значна частина педагогів наголошує на важливості інтерактивних та мотиваційних завдань, цифрового супроводу, використання мультимедійних ресурсів і QR-кодів.

Особливу увагу звернено на вікові відмінності: підручники для початкової школи оцінюються як найбільш збалансовані за структурою й цікавістю змісту, тоді як у підручниках для середньої та старшої школи спостерігається перевантаження та надмірна теоретичність.

Узагальнено можна стверджувати, що ідеальний підручник у сучасних умовах розуміється педагогами як інтерактивний, гнучкий та інформаційно

насичений інструмент, що поєднує навчальну, розвивальну й мотиваційну функції, враховує вікові та когнітивні особливості учнів, сприяє формуванню ключової компетентності «уміння вчитись», а також спрямований на розвиток особистості школяра.

Список використаних джерел

1. Бучма В. В. Формування комунікативної компетенції учнів початкової школи засобами підручника. Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи : збірник тез наукових доповідей Круглого столу (Київ, 24 листопада 2020 року). Київ, 2020. С.8-11. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722535>
2. Дзюбко Л. В., Шатирко Л.О. Сучасний підручник: психологічні завдання сьогодення. Сучасні психологічні вимоги до підручника для Нової української школи : зб. матеріалів наукових доповідей круглого столу (м. Київ, 26 серпня 2021 року). Київ, 2021. С. 38- 41. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727406>
3. Засєкіна Т. Інтеграція знань засобами навчальної книги. Проблеми сучасного підручника. 2020. № 25. С. 57–64. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-25-57-64>
4. Трубачева С. Е. Трансформація функцій шкільного підручника в умовах компетентнісного підходу. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. Київ :Пед. думка. 2011. Вип. 11. С. 17-22. URL:https://lib.iitta.gov.ua/3418/1/2011_PSP_TSE.pdf
5. Шатирко Л. О., Дзюбко Л. В., Бучма В. В., Гурова О. В. Психологічні вимоги до розроблення навчальної літератури для Нової української школи: методичні рекомендації / за науковою редакцією академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 33с. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738062>

РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ ІТ-КОМПАНІЙ

Довбня С. Ю. (ORCID ID: 0009-0000-5670-6350)

Анотація. У статті розглянуто проблему розвитку стресостійкості фахівців ІТ-компаній у сучасних соціально-економічних та військових умовах України. Здійснено аналіз наукових підходів до визначення поняття «стресостійкість» у психологічній літературі, виділено основні групи досліджень та акценти у трактуванні цього феномену. Визначено ключові стресори професійної